

characteristics of pupil, compliance with safety rules. In the preparation and conduct of mass events, one should pay attention to the following aspects: each party has its own proper idea, its plot and genre which determine its educational priorities; the event must not be overloaded and dragged out; any festivity requires careful preparation, to which a certain number of assistants should join; the party has its own structure, the constituent elements of which should not be neglected; one should carry out the process of activity with the help of techniques and means of activation.

Jointly developed position on the organization of the event, the unification of all the constituent parts around the main goal, selection of artistic material, expressive means, performers, collective summing up and evaluation of the results of the work performed - all this will contribute to its effective organization.

Key words: *forms of organization of educational events / activities, a party / festivity, mass school event / party, the structure of mass event / party, specificity of mass event.*

Стаття надійшла до редколегії 24.10.2018 р.

УДК [343.2:37.035:343.91-053.6](477)"19"

Євген Пліско

Донбаський державний педагогічний університет (м. Слов'янськ)

АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ОСНОВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ ІЗ НЕПОВНОЛІТНІМИ ПРАВОПОРУШНИКАМИ В УКРАЇНІ У РАДЯНСЬКУ ДОБУ (1939–1990 РР.)

Стаття присвячена дослідженню еволюції правового врегулювання правопорушень неповнолітніх, розвитку вітчизняного законодавства щодо кримінальної відповідальності неповнолітніх, організації соціальної роботи з дотриманням встановлених нормативно-правових аспектів протягом 1939–1990 років. Аналізуються основні правові заходи радянської влади у сфері протидії дитячої злочинності. Наголошується на прийнятті «Основ кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік», які кардинально змінили систему судочинства неповнолітніх, по-новому встановили вікове обмеження кримінальної відповідальності дітей та знизили тяжкість кримінальної відповідальності неповнолітніх шляхом повернення до педагогічних засобів виправлення.

Ключові слова: *виправні заклади, виховання, кримінальна відповідальність, неповнолітні правопорушники, Основи кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік, соціальна робота.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Дослідження історичного досвіду правового врегулювання дитячої злочинності, вивчення нормативно-правових засад функціонування соціального виховання неповнолітніх правопорушників та аспектів їх кримінальної відповідальності у минулому є вкрай важливим для подальшого розвитку соціально-педагогічної роботи із дітьми-делінквентами в сучасній Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічно-правові аспекти протидії дитячій злочинності, що застосовувалися державними та громадськими закладами УРСР та СРСР впродовж другої половини ХХ століття стали предметом досліджень вітчизняних та зарубіжних дослідників, таких як: Л.І. Беляєва, Ю.М. Богданова, І.В. Іванькова, О.В. Кравченко, О.В. Марковичева, Є.Б. Мельникова, К.В. Продіус, В.П. Пальченкова, О.І. Поспелова, В.В. Россіхін, В.В. Селянина, М.Ю. Скрипченко, В.П. Шпак, М.М. Штикова, І.В. Хулхачієва, Є.О. Чернишова.

Питанню правового виховання неповнолітніх присвячені дослідження П.В. Вівчар, С.П. Дем'янчук, П.С. Лосик – «Моральне-правове виховання неповнолітніх засуджених в умовах виховних колоній» (монографія, 2010), О.Л. Караман – «Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах України» (монографія, 2012) Я.П. Кравченко – «Еволюція правових засобів протидії правопорушності неповнолітніх на теренах України (X – початок ХХ століття)» (дисертація на здобуття кандидата юридичних наук, 2016).

Проте, актуальним залишається дослідження історичного досвіду та розвитку нормативно-правового інструментарію минулого задля уникнення можливих помилок у сучасній практиці соціально-педагогічної роботи в кримінально-орієнтованому дитячому середовищі.

Мета статті полягає в аналізі особливостей нормативно-правових засадив функціонування соціального виховання неповнолітніх правопорушників хронологічного етапу дослідження – 1939–1990 роки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В передумову дослідження поставленого питання, акцентуємо увагу на Постанові ЦВК та ВНК від 7 квітня 1935 року «Про міри боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх», якою було наголошено на посиленні кримінальної відповідальності неповнолітніх, а також застосуванні більш суворої системи установ утримання: ізолятори як місця попереднього ув'язнення, трудові колонії як місця для позбавлення волі, приймальники-розподільники.

Політичне керівництво кінця 30-х років ХХ століття, «ліквідувало» дитячу безпритульність, бездоглядність та злочинність, шляхом зменшення віку кримінальної відповідальності неповнолітніх до 12 років. Відтепер, основним засобом боротьби із дитячою злочинністю стали методи судово-виправного характеру й, основне, це – позбавлення волі. Неповнолітніх почали ставити поряд із дорослими злочинцями.

Тому, початок означеного хронологічного етапу дослідження (1939 – 1990 рр.) характеризується більш суворою карною політикою відносно дітей.

Так, до початку Другої світової війни (1939 – 1945 рр.), нормативно-правова база щодо кримінальної відповідальності неповнолітніх, функціонувала за кримінальним кодексом УРСР 1927 року, але з часом було розроблено новий реєстр постанов, спрямованих на посилення кримінальної відповідальності неповнолітніх. Для прикладу, до нього входили:

- Укази Президії Верховної Ради СРСР «Про кримінальну відповідальність неповнолітніх за дії, що можуть викликати аварії потягів» від 10 грудня 1940 р.;
- «Про відповідальність учнів ремісничих, залізничних училищ і шкіл ФЗУ за порушення дисципліни й за самовільне залишення училища (школи)» від 28 грудня 1940 р.;
- «Про перехід на 8-годинний робочий день, на 7-денний робочий тиждень і про заборону самовільного залишення робітниками та службовцями підприємств і установ» від 26 червня 1940 р., та інші.

Названі Укази свідчать про збільшення тяжкості відповідальності неповнолітніми за скоєне правопорушення.

Період другої світової війни, потребує особливої уваги. Збільшилася кількість безпритульних і бездоглядних дітей, а разом з ними – неповнолітніх правопорушників. Ці важкі роки (1939 – 1945 рр.), провокували неповнолітніх до скоєння злочинів, на що уряд повинен був відповідати суворими засобами виправлення кримінальної поведінки малолітніх. Відповідною реакцією з боку держави була поява ряду законодавчих актів, спрямованих на поліпшення життя і виховання дітей, боротьбу з бездоглядністю, поліпшенням соціально-педагогічної роботи по виправленню і перевихованню неповнолітніх злочинців.

Так, 15 червня 1943 року, була прийнята Постанова РНК СРСР «Про посилення заходів боротьби із дитячою безпритульністю, бездоглядністю й хуліганством». Було створено «Відділ по боротьбі з дитячою безпритульністю, бездоглядністю та злочинністю». До якого підпорядковувались приймачі-розподільники, трудові колонії для неповнолітніх і новостворені дитячі виховні трудові колонії.

Постановою РНК СРСР «Про влаштування дітей, які залишилися без батьків» (від 23 січня 1943 г.), було визначено влаштування дітей, що залишилися без догляду батьків або інших дорослих. Місцевими Радами при виконкомах було організовано спеціальні будинки, школи та виправні колонії для безпритульних дітей. Куди неповнолітні направлялися у віці від 11 до 16 років, на підставі затримання за безпритульний або бездоглядний спосіб життя, дрібне хуліганство, крадіжки та інші незначні злочини. При чому, порушення кримінального переслідування, у таких випадках, визнавалося недоцільним [7].

У час війни відстежувалась нестача робочої сили, яка компенсувалась притягненням до роботи неповнолітніх. Це стосувалось підприємств, заводів, фабрик та всіх інших галузей народного господарства – все за ради загального будівництва військової промисловості та «виживання» держави.

Одразу посилюються репресії по відношенню до громадян, та дітей які порушували трудову дисципліну. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 грудня 1941 року «Про відповідальність робітників і службовців підприємств військової промисловості за самовільне залишення підприємств» встановлювалася кримінальна відповідальність. Самовільне відлучення будь якої трудової одиниці (в тому числі й дитини) розглядалося як тяжке правопорушення і, навіть, прирівнювалося до дезертирства. Покарання за такий «злочин» передбачалось у вигляді позбавлення волі строком від 5 до 8 років.

13 лютого 1942 р. здобуває свою юридичну силу Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про мобілізацію на період воєнного часу працездатного міського населення для роботи на виробництві і будівництві». Зазначений Указ стосувався й неповнолітніх віком від 16 років. Особи, що ухилялись від «трудової» мобілізації притягувалися до кримінальної відповідальності і за вироком суду направлялись на примусові роботи за місцем постійного проживання терміном до одного року.

Прийняття відомчих циркулярів засвідчувало пом'якшення кримінальної відповідальності неповнолітніх та повернення до педагогічних засобів виправлення замість відбування покарань шляхом ув'язнення. Більш того, за умовою незначного порушення, неповнолітніх (віком до 15 років) відправляли до трудових колоній, інтернатів або віддавалися на піклування батькам чи особам, що їх замінювали (Наказ НКЮ СРСР від 19 червня за № 50).

Взагалі, щодо притягнення до кримінальної відповідальності малолітніх, Верховним Судом Уряду СРСР було затверджено «Про застосування Указу від 4 червня 1947 у відношенні неповнолітніх» від 17 лютого 1948 р. судовим органам, у випадках вчинення неповнолітніми у віці від 12 до 16 років розкрадання в незначних розмірах, пропонувалося ставити питання про припинення кримінальної справи і напрямку обвинувачених в трудові виховні колонії [7].

Новий етап взаємозв'язку кримінальної відповідальності та нормативно-правової системи соціально-педагогічного виховання неповнолітніх злочинців, постає в період 1958 – 1961 рр. Основна його відзнака – надання пріоритету виховним заходам неповнолітніх.

Про це зазначає Т.О. Гончар у своїй статті «Історичний розвиток кримінального законодавства України про відповідальність та покарання неповнолітніх» [2]: «25 грудня 1958 року Верховною Радою СРСР були прийняті Основи кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік (далі Основи). В ст. 10 Основ передбачалося, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років. У цій статті вперше передбачено визначення загального та спеціального (зниженого) віку кримінальної відповідальності та вичерпний перелік особливо тяжких складів злочинів, наявність яких у діях особи було підставою для притягнення до кримінальної відповідальності з 14 років. Ця ж стаття вперше містить важливе положення, за яким суду надавалося право застосовувати до осіб, які вчинили у віці до 18 років злочин, який не являв собою великої суспільної небезпеки, примусові заходи виховного характеру, які не є покаранням» [2, с. 202–203].

«Основи встановлювали, наступну низку особливостей: до неповнолітніх не застосовувалися окремі види покарань: смертна кара (ст. 22); максимальний строк покарання у виді позбавлення волі не міг перевищувати десять років (ст. 23); заслання та вислання не могли застосовуватися до осіб, яким під час вчинення злочину не виповнилося вісімнадцять років. На відміну від раніше діючого кримінального законодавства, Основи виключали можливість визнання неповнолітнього особливо небезпечним рецидивістом, при вирішенні цього ж питання відносно повнолітніх суд не враховував судимість за злочини, які були вчинені цією особою до вісімнадцяти років. Згідно з п. 6 ст. 33 Основ вчинення злочину неповнолітнім була обставиною, яка пом'якшує відповідальність. Ст. 45 Основ уперше передбачала не тільки безумовне дострокове звільнення від покарання, а й умовне дострокове звільнення. До таких умов закон відносив: відбуття засудженим неповнолітнім певного строку та його виправлення, про що може свідчити зразкова поведінка та чесне ставлення до праці» [2, с. 203].

Кримінальний кодекс 1960 р., як і попередній, передбачав два види покарань, пов'язаних із виправно-трудовим впливом, які могли бути застосовані до неповнолітніх – позбавлення волі й виправні роботи без позбавлення волі. При цьому відповідно до ч. 2 ст. 25 КК УРСР особам, які не досягли на момент вчинення злочину 18-річного віку, строк позбавлення волі не міг перевищувати десяти років. Відповідно до ст. 29 КК, виправні роботи могли бути призначені на строк від двох місяців до одного року (пізніше – до двох років) і відбувалися згідно з вироком суду або за місцем роботи засудженого, або в інших місцях, обумовлених органами, що керували застосуванням виправних робіт, але в районі проживання засудженого.

Ще однією відмінністю Кримінального законодавства УРСР 60-х років ХХ ст. «про відповідальність та покарання неповнолітніх», є підвищення віку з якого наставала дія кримінальна відповідальність для дітей. Неповнолітні, що досягли 16 років потрапляли під відповідальність за вчинення злочинів. Окрема категорія дітей, що скоїли особливо тяжкі злочини та правопорушення притягались до відповідальності з 14 років (у попередньому КК з 12 років).

Досить часто (22,3 % – як наголошує література) поруч з неповнолітніми участь у злочинах брали дорослі особи. В постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 3 липня 1963 року «Про судову практику у справах про злочини неповнолітніх» і від 26 серпня 1966 року «Про поліпшення діяльності судових органів у боротьбі із злочинністю» зверталась увага судів на необхідність при розгляді справ про злочини неповнолітніх, ретельно з'ясовувати чи не було дорослих підмовників і інших співучасників злочину, вчиненого підлітком, з'ясовувати дійсну роль дорослих учасників у вчиненому злочині [4, с. 26].

За період становлення вітчизняного законодавства, Основи були першим вдалим законом щодо відтворення гуманної карно-виправної політики до неповнолітніх. Здійснення певних видів покарань обов'язково відбувалося з поєднанням виправно-трудових робіт. Законодавство цього періоду диктувало виконавчій владі застосування заходів вже пом'якшувального характеру з нахилом на виховання та перевиховання неповнолітніх. А у випадку скоєння несуттєвого правопорушення – взагалі скасовувалося притягнення неповнолітнього до відповідальності.

З 1 серпня 1968 року було уведено в дію Положення про трудові колонії для неповнолітніх Міністерства Охорони громадського порядку СРСР (25.11.1968 р. перейменоване у МВС СРСР). Пріоритет відводився трудовому вихованню, навчально-виховній роботі у виправленні та перевихованні неповнолітніх правопорушників [6].

11 липня 1969 р. Верховною Радою СРСР було прийнято Основи виправно-трудового законодавства Союзу РСР і союзних республік, з наступними нормативно-правовими директивами:

- в ст. 7 зазначались основні засоби виправлення і перевиховання засуджених: режим відбування покарання, суспільно корисна праця, політико-виховна робота, загальноосвітня та професійна підготовка;

- в 13 ст. наголошувалось на роздільному утриманні дорослих та неповнолітніх;

- ст. 16. У виховно-трудових колоніях загального режиму у яких відбувають покарання неповнолітні чоловічої статі, вперше засуджені до позбавлення волі, причому засуджені за злочини, які не є тяжкими, тримають окремо від засуджених за тяжкі злочини, а також всіх засуджених неповнолітніх жіночої статі;

- ст. 30 передбачала політико-виховну роботу з особами, позбавленими волі;

- ст. 31 передбачала: загальну середню освіту, професійно-технічну освіту, професійне навчання на виробництві осіб, позбавлених волі [3].

Згідно із ст. 18 Виправно-трудового кодексу УРСР (ВТК УРСР) неповнолітні відбували покарання у виховно-трудових колоніях загального і посиленого режиму. До виховно-трудових колоній загального режиму направлялись неповнолітні, засуджені вперше за злочини, які не були тяжкими, а також всі засуджені неповнолітні жіночої статі. До виховно-трудових колоній посиленого режиму направлялись неповнолітні, які раніше вже відбували

покарання у вигляді позбавлення волі, а також засуджені за тяжкі злочини. До колонії посиленого режиму здійснювалося переведення неповнолітніх, у разі порушення ними дисципліни в колонії загального режиму [4, с. 41].

Для неповнолітніх, які знаходилися у виховно-трудовах колоніях, було встановлено пільги у праці і навчанні. Наприклад, їх безкоштовно забезпечували підручниками, зошитами і письмовими приладами, вони звільнялися від роботи під час підготовки і складання екзаменів у школі, а також кваліфікуючих екзаменів під час професійно-технічного навчання. Робочий день у них встановлювався такої самої тривалості, як і на волі (для осіб від 15 до 16 років – 24 години на тиждень, від 16 до 18 років 36 годин на тиждень), вони користувалися двома вихідними на тиждень (ст. ст. 50, 59 – 63 ВТК УРСР) [4, с. 42].

15 лютого 1977 був прийнятий Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про основні обов'язки і права інспекцій у справах неповнолітніх, приймачів-розподільників для неповнолітніх та спеціальних навчально-виховних установ з попередження бездоглядності і правопорушень неповнолітніх». В якому зазначалося: матеріально-побутове забезпечення і медичне обслуговування неповнолітніх, поміщених в приймачі-розподільники, спеціально навчально-виховні заклади; спеціальні загальноосвітні школи для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання; спеціальні професійно-технічні училища; приймачі-розподільники для неповнолітніх [1].

Останнім кроком в історії розвитку нормативно-правових директив щодо неповнолітніх в Україні під час панування Радянської влади стало прийняття «Основ кримінального законодавства» Союзу РСР і республік 1991 року [5], які містили спеціальний розділ «Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх». Але, в практику застосування вони не ввійшли.

В подальшому, події, що сталися у СРСР у 1990 – 1991 роках дали змогу Україні, вже як незалежній державі, стати на курс самостійного розвитку. І в першу чергу це позначилося на побудові нового кримінального кодексу, що містить в собі нові, гуманістичні ідеї правового врегулювання дитячої злочинності.

Висновки. Ретроспективний екскурс в історію розвитку нормативно-правової бази з організації й функціонування соціально-педагогічної роботи, та аналіз особливостей кримінальної відповідальності неповнолітніх протягом другої половини ХХ століття, затверджує багатий досвід правового врегулювання дитячої злочинності. До суттєвих відзнак якого маємо віднести: позбавлення волі неповнолітнього на певний строк; призначення покарань пов'язаних із виправно-трудоим впливом – громадські або виправні роботи; реабілітація, ресоціалізація та адаптація до нормальних суспільно-прийнятих умов та інше.

Набутий протягом другої половини ХХ століття досвід карно-виправної політики став підґрунтям для подальшого розвитку кримінального законодавства та нормативно-правових умов організації соціально-педагогічної роботи із неповнолітніми правопорушниками вже у незалежній Україні.

Джерела і література

1. Библиотека нормативно-правовых актов Союза Советских Социалистических Республик. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_9142.htm (дата звернення: 16.06.2018).
2. Гончар Т. О. Історичний розвиток кримінального законодавства України про відповідальність та покарання неповнолітніх. *Сторінки історії*. Одеса. 2004. С. 197–205. DOI: <http://liber.onu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/6630/197-205.pdf;jsessionid=95D2C7E99C5CBD3DA212CC529FC0392B?sequence=1>.
3. Закон об утверждении основ исправительно-трудоого законодательства Союза ССР и союзных республик. URL: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data03/tex15147.htm> (дата звернення: 16.06.2018).
4. Застосування кримінальних заходів до неповнолітніх правопорушників / відп. ред. О. Я. Светлов. Київ: «Наукова думка», 1974. 78 с.
5. Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик 1991 года. *Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР*. 1991. № 30. 862 с.
6. Указ ПВС СССР от 03.06.1968 г. *Ведомости Верховного Совета СССР*. 1968. №16. с. 237.
7. Ювенальный аспект кримінального законодавства та діяльності органів внутрішніх справ. URL: <http://um.co.ua/8/8-3/8-34378.html> (дата звернення 16.06.2018).

References

1. Biblioteka normativno-pravoviyih aktov Soyuzu Sovetskih Sotsialisticheskikh Respublik. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_9142.htm.
2. Gonchar T. O. Istory`chny`j rozvy`tok kry`minal`nogo zakonodavstva Ukrayiny` pro vidpovidal`nist` ta pokarannya nepovnolitnix. Storinky` istoriyi. Odesa. 2004. S. 197–205. DOI: <http://liber.onu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/6630/197-205.pdf;jsessionid=95D2C7E99C5CBD3DA212CC529FC0392B?sequence=1>.
3. Zakon ob utverzhenii osnov ispravitelno-trudovogo zakonodatelstva Soyuzu SSR i soyuznyih respublik. URL: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data03/tex15147.htm>.
4. Zastosuvannya kry`minal`ny`x zahodiv do nepovnolitnix pravoporushny`kiv / vidp. red. O. Ya. Svyetlov. Ky`yiv: «Naukova dumka», 1974. 78 s.
5. Osnovyi ugovnogo zakonodatelstva Soyuzu SSR i soyuznyih respublik 1991 goda. Vedomosti S'ezda narodnyih deputatov SSSR i Verhovnogo Soveta SSSR. 1991. # 30. 862 s.
6. Ukaz PVS SSSR ot 03.06.1968 g. Ve`domosti Verhovnogo Soveta SSSR. 1968. № 16. s. 237.
7. Yuvenal`ny`j aspekt kry`minal`nogo zakonodavstva ta diyal`nosti organiv vnuty`shnix sprav. URL: <http://um.co.ua/8/8-3/8-34378.html>.

Плиско Евгений. Анализ нормативно-правовых основ социально-педагогической работы с несовершеннолетними правонарушителями в Украине в советские время (1939–1990 гг.). Статья посвящена исследованию эволюции правового регулирования правонарушений несовершеннолетних, анализу исторических тенденций развития отечественного законодательства об уголовной ответственности несовершеннолетних, организации социальной работы с соблюдением установленных нормативно-правовых аспектов в течение 1939–1990 годов. Анализируются основные правовые меры советской власти в сфере противодействия преступности среди детей. Отмечается принятие «Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик», что кардинально изменило систему судопроизводства над несовершеннолетними, по-новому установивши возрастное ограничение уголовной ответственности детей, снизили тяжесть их уголовной ответственности путем возвращения к педагогическим средствам исправления.

Ключевые слова: исправительные учреждения, воспитание, уголовная ответственность, несовершеннолетние правонарушители, Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик, социальная работа.

Plisko Evgeny. Analysis of normative-legal basis of social and pedagogical work with juvenile offenders in Ukraine in the Soviet era (1939-1990). The article is devoted to the study of the evolution of legal regulation of juvenile crime, and analyze the historical trends in the development of national legislation on criminal responsibility of minors, organization of social work with respect for regulatory aspects during the years 1939-1990.

In the early investigational stage the statutory framework of the country functioned under the criminal code of the Ukrainian SSR of 1927, but during the Second world war (1939 – 1945) and postwar years can be traced to the strengthening of criminal responsibility for their illegal actions and introduction of administrative and legal responsibility of minors for violation of labor discipline.

In 1958 – 1961 new criminal and criminal procedure legislation of the USSR and the Union republics was adopted, which had given priority to educational measures. The new code stipulates that the criminal responsibility to individuals who commit crimes under the age of 16 years.

It was assumed the definition of the general and special (reduced) age of criminal responsibility and an exhaustive list of particularly serious crimes, whose presence in the action was the basis for criminal responsibility since 14 years. Including envisaged that: no death penalty for minors, the maximum penalty in form of imprisonment could not exceed ten years, exile and expulsion could not apply to persons who during the commission of the crime are under eighteen years old. It was provided for early release from punishment and conditional early release. To these conditions the law included: the departure of convicted minors of a certain period and its correction, demonstrated by exemplary conduct and honest attitude to work.

Acquired during the second half of the twentieth century the experience of penal policy, became the basis for the further development of criminal legislation and legal and regulatory environment of the organization of social and pedagogical work with juvenile offenders already in the independent Ukraine.

Key words: criminal responsibility, juvenile offenders, fundamentals of criminal legislation of the USSR and the Union republics, social work.

Стаття надійшла до редколегії 17.10.2018 р.